

АРХЕОЛОГІЧНІ ВІДКРИТТЯ 1996 РОКУ

НОВІ ВІДОМОСТІ ТА МАТЕРІАЛИ ПРО ГОРОДИЩЕ БІЛЯ С.РОКИТНЕ

РОМАН БЕРЕСТ

В 1996 р. Яворівський загін археологічної експедиції Львівського державного університету ім. І.Франка (науковий керівник — проф. Пелєшишин М.А.) у відповідності до програми наукових досліджень проводив археологічні роботи на городищі біля с. Рокитне та його околицях. Значною мірою роботи були обумовлені будівництвом нової автомобільної дороги, що проходить з північно-східного боку городища, вздовж залізної дороги. В зв'язку з розбудовою сіл Бірки та Рокитне городище знаходиться між ними. Проте якщо врахувати літописні дані, про які мова піде нижче, то городище доцільніше було б пов'язувати з сучасним селом Бірки.

Як відомо, перші археологічні дослідження цієї пам'ятки на поч. ХХ ст. проводив Б.Януш. У міжвоєнний період городище згадує в своїй праці В.Антоневич. В середині 50 рр. обстеження городища проводив О.О.Ратич, який подав короткий опис топографії, оборонних укріплень та кераміки. На рубежі 80-90 рр. на городищі та в його околицях працювала Верхньодністровська археологічна експедиція (керівник О.Корчинський).

В першу чергу було уточнено місцевонаходження городища. Воно знаходиться на південно-східному краї узгір'я, що тягнеться між вищезгаданими селами по лінії північний захід - південний схід довжиною близько 3 км. Територія городища носить назву ур. Окіп та Городисько, які зараз покриті лісом. Узгір'я належить до гористого плато Розточчя, яке в околицях сіл Бірки, Рокитне, Завадів утворює ряд височин з стрімкими схилами. З західного, південного та східного боку узгір'я оточене долиною річки Млинівки, що входить в систему Західного Бугу.

Про існування давніх поселень поблизу сіл Бірки та Рокитне свідчать кургани доби бронзи, які ще в 30 рр. ХХ от. розкопував Т.Сулімірський. Цікава згадка про Бірки знаходиться в Іпатієвському списку Руського літопису. Так під 1243 р. літописець пише: «У рік 6751 (1243). В той же час розігнали татари (військо) Ростислава в борку. І втік він в Угри і оддав усе таки за нього король угорський (Бела) дочку свою (Анну)». Л.Махновець вважає, що борок є лісок біля одноіменного города. Немає впевненості, що мова йде саме про городище між сучасними селами Бірки і Рокитне. Але звідси лежав короткий шлях через Карпати в Угорщину. Зазначим, що в літописі наводиться цілий ряд місцевостей (напр., Рожне поле, м. Старгород, город Домажирова печера та ін.), де відбувалися важливі військові події, але їх місцевонаходження до цього часу не встановлено.

При спорудженні городища максимально були використані захисні можливості природного гористого ландшафту. Північно-східний схил узгір'я, де знаходиться городище, в двох місцях розчленований глибокими, можливо, ерозійного походження, ярами. Яр зі східної сторони — вузький. Другий яр, що знаходиться на північ від дитинця городища, — широкий з численними бічними відгалуженнями, його найбільша ширина доходить до 50 м. Можливо, що по згаданих ярах проходили стежки (чи дороги) на городище. Про це певною мірою можуть свідчити сліди від насипних валів, які стикаються з цими ярами. В загальному північно-східний схил узгір'я переважно пологий і лише в окремих місцях важкодоступний. З південно-західного боку городища теж знаходяться два яри, котрі могли мати аналогічне призначення. Зауважимо і те, що південно-західний схил гористого пасма є важкодоступнішим ніж північно-східний (Рис. 1).

Територія городища, як і все узгір'я зараз покриті лісом, що ускладнює його цілісне сприйняття. Городище мало складну і розгалужену систему штучних укріплень у вигляді насипних валів та ровів. Основний внутрішній вал оточував площадку видовженої прямокутної форми із заокругленими кутами. Її розміри становлять приблизно 170 x 130 м. Загальна довжина валу — 500 м. Вал має неоднакову висоту. Найбільша висота його зафіксована з південно-східного боку, де вона сягає майже 4 м, а ширина — 10 м. Площадка нерівна, має безформні понижения. Це вказує, що при спорудженні валів не проводились будь-які земляні планувальні роботи. Зі сходу та північного заходу добре простежуються обриви валу для воріт, що перекривали в'їзд та відповідно виїзд з городища дорогою, яка проходила вздовж вершиною узгір'я. Перед основним внутрішнім валом знаходиться рів шириною близько 4 м, що утворився внаслідок вибирання землі для валу. В місцях для воріт передбачалась посиленна система захисту, про що свідчать залишки ще двох коротких (по 60 м кожен) вали. Відстань між ними становила 8-10 м.

Друга лінія укріплень має вигляд еліпсоподібного валу, який сильно видовжений у північно-західному напрямку. Загальна довжина валу складає більше 700 м. Слід зауважити, що в двох місцях вал залишився недобудованим. Так, з південно-західного боку бракує близько 100 м земляного насипу, а з північно-східного — більше 50 м.

До цього валу примикало ще два додаткові вали (північний і південний), які посилювали захист городища в легкодоступних місцях. Північний вал бере свій початок біля північно-східного боку городища. Його довжина перевищує 200 м. Одним кінцем він стикується з широким яром, а другим — на південно-західному боці городища примикає до валу, що складає другу лінію укріплень. Між широким яром та північним (додатковим валом) виявлено залишки споруди квадратної форми (4,6 x 4,6 м) із заглибленою в материк долівкою. Південний додатковий вал, який бере свій початок від вузького яру, описуючи параболу на південному боці городища з'єднується з другою основною лінією насипних валів. Тут між валом та яром виявлено шар чорнозему без будь-яких культурних залишків.

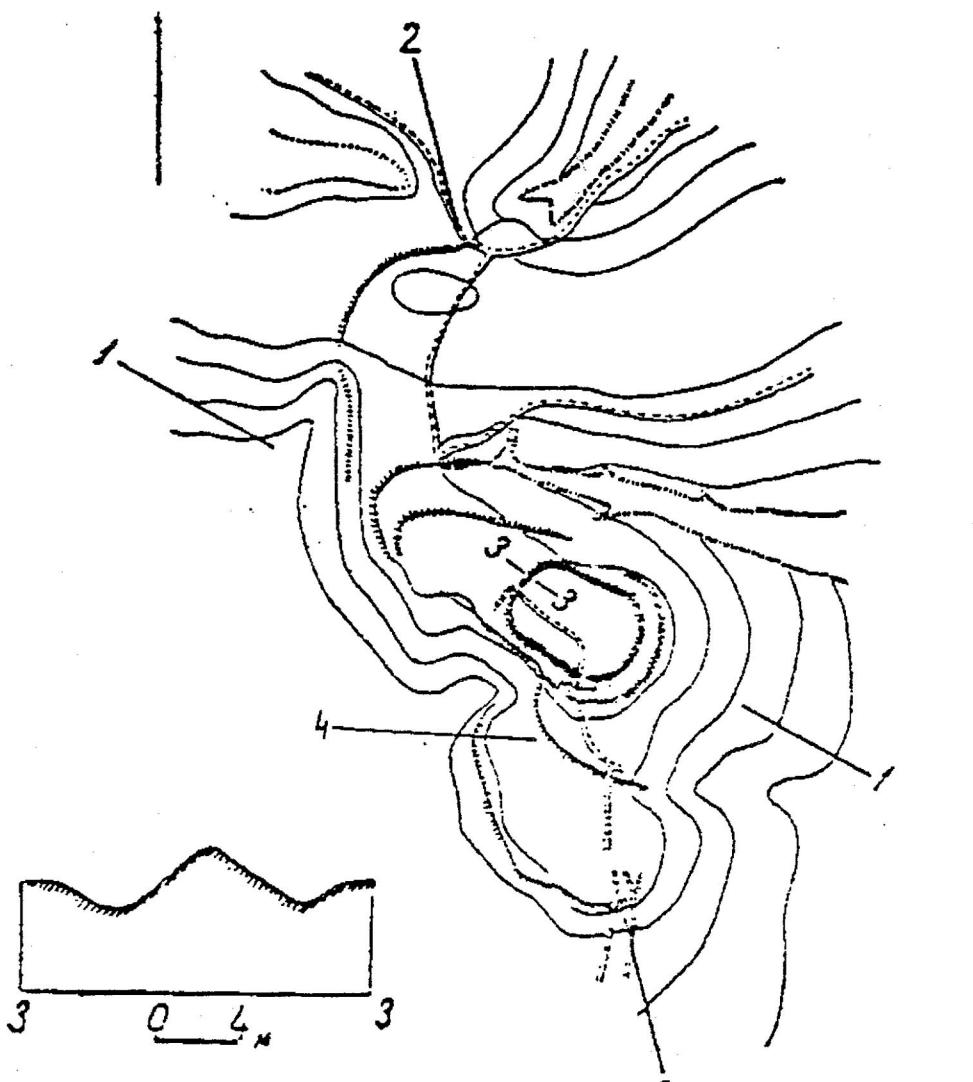
Недобудованим залишився третій — зовнішній вал городища. Зараз можна говорити лише про його часткове спорудження з північного, південного та західного боків.

Слід підкреслити, що культурний шар на території городища дуже незначний або майже відсутній. Заслуговує увагу лише південно-східна частина городища. Саме тут на пагорбі виявлено сліди культурного шару у вигляді уламків кераміки та глиняної обмазки. Він залягає на глибині 0,3-0,4 м від сучасної поверхні. Проте він слабо насичений і здебільшого зруйнований. Комплекс знахідок представлений уламками вінчиків горщиків, виготовлених на гончарному крузі з глини та домішки піску. Вінця плавно відігнуті з помітним валикоподібним потовщенням краю. На поселенні знайдено також частину верхнього жорнового округлого каменю. Це вапняк з великим вмістом черепашника. Його діаметр становить 45 см, діаметр отвору — 5,5 см. Внутрішня робоча частина має сильно стерту дуговидну поверхню, а верхня — нерівна, але також сильно стерта. Можливо, що тут жили люди, які займалися будівництвом укріплень.

Біля поселення на глибині залягання культурного шару виявлено площадку, викладену з невеликих тесаних каменів прямокутної та квадратної форми. Характерно, що камені викладені по осі схід-захід, а в напрямку північ-південь їх розміщення є хаотичним. Внутрішня частина площадки має вигляд круга діаметром близько 9 м. Навколо внутрішньої частини площадки знаходитьться насип дрібного каміння тієї ж породи вапняку. Ймовірно, що ці кусочки залишилися від обробки крупних каменів. В загальному площадка не має виразної конфігурації. Її східна частина заокруглена. Тут ширина насипу дрібного каміння становить близько 12 м. Споруда потребує додаткового вивчення, тому поки що утримаємося від трактування щодо її призначення. Зазначим лише, що каміння для спорудження площадки є доставлене з іншого місця.

На узгір'ї, приблизно в 0,5 км на північний схід від городища на північному пологому схилі виявлено сліди посаду. Обабіч старої дороги, що вела на городище, відкрито сліди культурного шару, який знаходитьться на глибині 0,3-0,4 м від сучасної поверхні. В одному місці зафіксовано залишки черіння. Комплекс знахідок представлений кам'яним розтирачем та уламками кількох горщиків (рис. 3). Вони виготовлені на гончарному крузі з глини, що включала в себе невелику домішку піску. Посудини мають опуклий у верхній частині бочок та плавно відігнутий вінчик з потовщенням у вигляді валика із зовнішньої сторони. Майже всі горщики мають світло-коричневий колір, проте один з горщиків внаслідок, можливо, повторного випалу набув цеглястого кольору. Деякі горщики мають грубі стінки з чорним переломом. Вінця їх також відігнуті назовні і виготовлені у вигляді валика в середній частині.

Аналогічні типи горщиків знайдені на городищах у Пліснеську, Страдчі, селищі Ріпневі, де відповідно дослідники датують їх Х-ХІ ст. Тому можна було б допустити, що городище будувалося саме в цей час. Проте на основі керамічного комплексу датувати час спорудження городища важко. Виявлено кераміка може бути і пізнішою. На нашу думку, визначити точніше час спорудження городища можна було б на основі характерних матеріалів, виявлених у насипах валу. Всі інші знахідки можуть датувати городище лише відносно. Тому матеріали, які виявлені на ділянках перед валами чи за межами городища можуть бути використані для з'ясування життя людей на узгір'ї в IX - XII ст. Безсумнівним є те, що городище будувалось за всіма правилами військово-фортифікаційної справи давньоруської доби. З приводу того, що городище залишилось недобудованим, можна висловити лише припущення. Можливо, змінились шляхи або поблизу були побудовані інші важливіші укріплені поселення. Адже городища, як правило, будувались, виходячи з інтересів місцевої верхівки населення, інтереси якої не завжди співпадали з політикою князів, загальною політичною та економічною ситуацією, що і приводила їх до запустіння.

$\frac{0}{100}$

Рис. 1. План городища біля с. Рокитне (за О.О. Ратичем).
1-3 — розрізи поверхні городища, 4 — кам'яна площа.

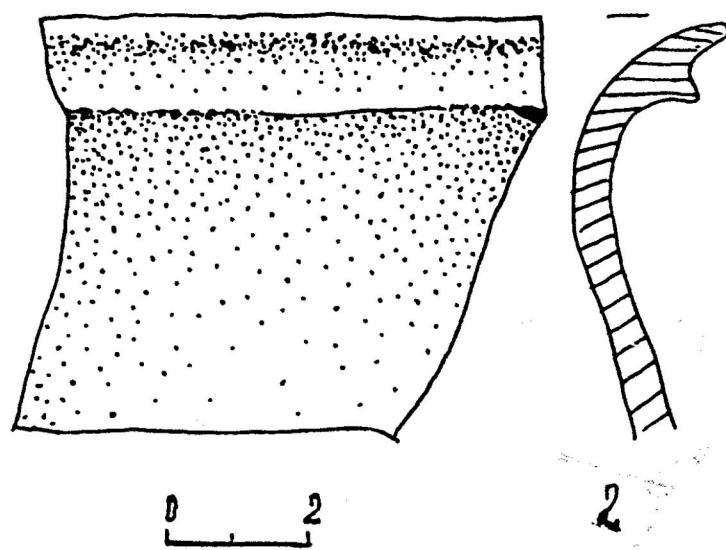
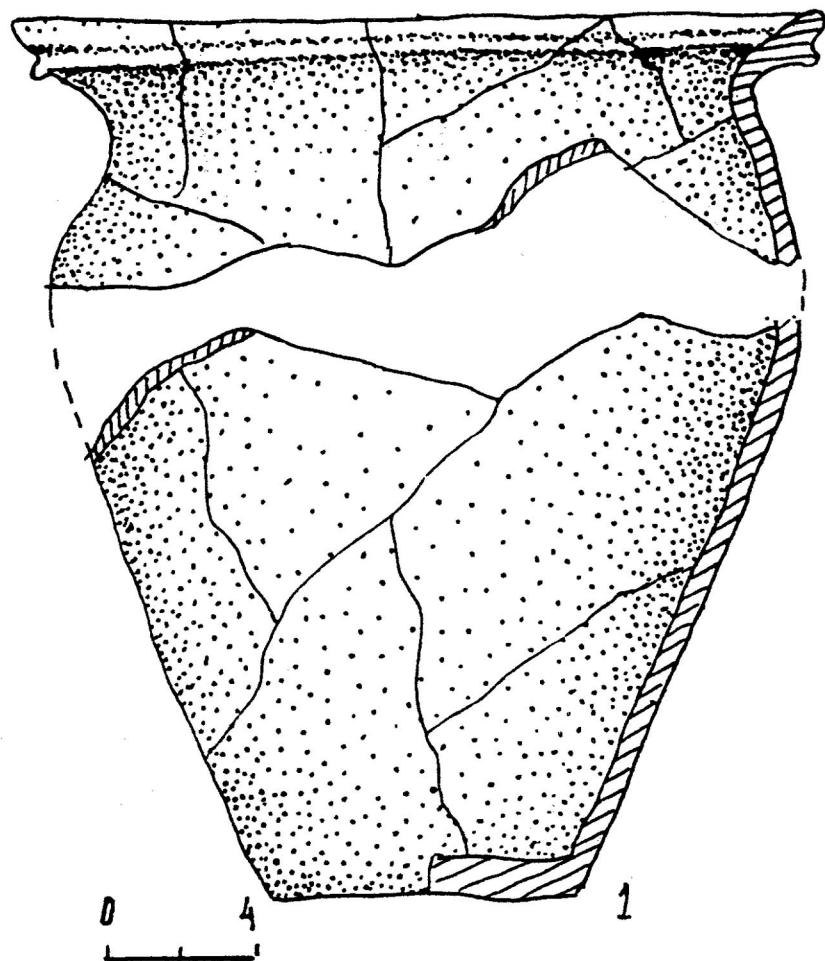
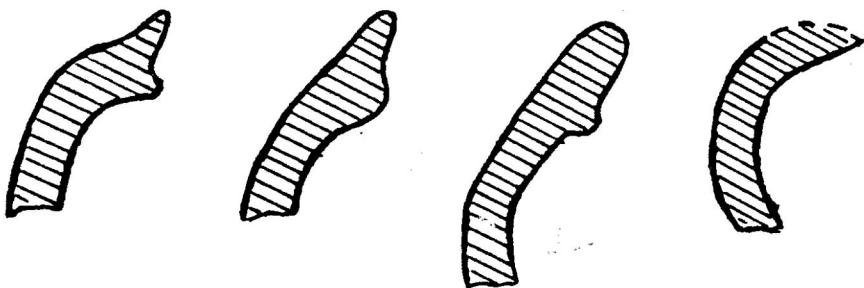
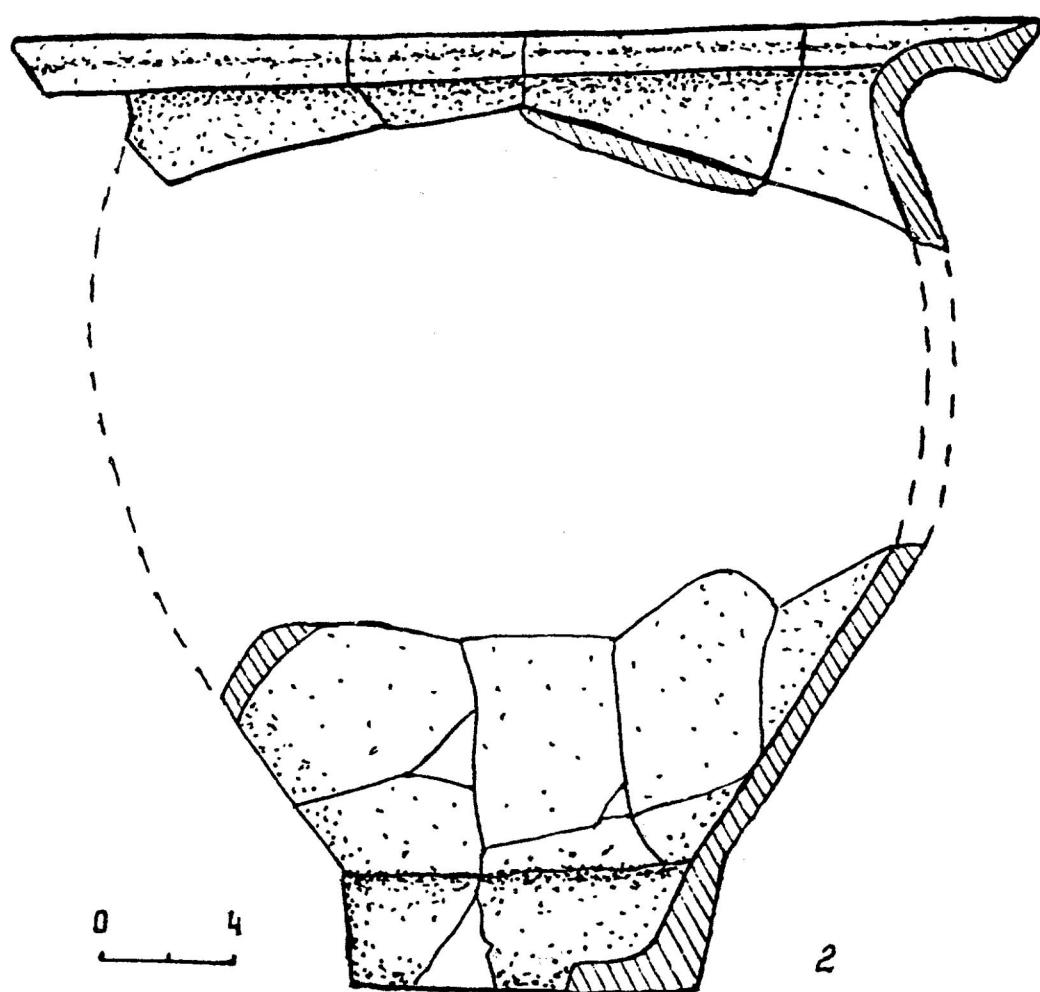

Рис. 2. Посуд з городища біля с. Рокитне.

0 1 2

1

0 4

2

Рис. 3. Посуд з городища біля с. Рокитне.